

Луција ЂУРАШКОВИЋ*

ОБЛИЦИ ВЈЕРОВАЊА И ОДНОС ПРЕМА БОЛЕСТИ КОД ЦРНОГОРАЦА У СХВАТАЊИМА П. А. РОВИНСКОГ

Као што тема наговјештава, предмет овог рада јесте дефинисање доприноса Павла А. Ровинског у истраживању антрополошких карактеристика које се посебно односе на облике вјеровања и однос према одређеним врстама болести. Овако постављен задатак тим је сложенији јер се односи на најзначајнија питања која се тичу етнолошке дисциплине, у овом примјеру конкретно усмјерене на простор Црне Горе, односно, јер су изведена управо из примјера простора Црне Горе који је, како се наово показује, посебно специфичан, константно инспиративан и још увијек недовољно истражен.

Своја искуства и истраживачке закључке о облицима религиозних вјеровања код Црногораца, као и о њиховом одношењу према одређеним болестима у складу са претходним, Ровински нам је оставио у оквиру свог капиталног дјела: „Црна Гора у прошлости и садашњости”, сабраног у четири тома и штампаног у Петрограду, од 1888. до 1915. године.¹

Кључни појам који Ровински узима за предмет свог истраживања и запажања у наведеној области јесте појам религиозности код Црногораца. У овом раду ћу покушати да истакнем неколико карактеристичних примјера на којима Ровински дијелом показује своје схватање овога појма, а, између осталог, у вези са одређеним карактеристикама најкарактеристичнијих болести које су биле типичне за простор Црне Горе.

Упркос свој сложености појма религиозности, при том не доводећи у питање религиозност Црногораца као такву, покушаћу да укажем на неколике дистинкције које упућују на ипак битно разликовање хришћан-

* Музеји, галерија и библиотека, Будва

¹ Павел Аполонович Ровински, *Црна Гора у прошлости и садашњости*, Том IV, Издавачки центар Цетиње, Цетиње 1994, 514 -515

ске теологије у односу на облике вјеровања у којима се Божанско биће именује истовјетно као и у паганској религији. Стога, увијек треба имати у виду разликујуће појмове хришћанске религије који су код Црногораца – однос према покајању, однос према гордости, усвајање става: „Љуби непријатеља свога”, клетва, исповијест, праштање, тужбалице, крвна освета и друго.

Дакле, на извјестан начин о религиозном код Црногораца можемо разговарати, прије свега, као о варијанти паганства, и то старословенског паганства које онда укључује различите видове, нарочито сујевјерја, које прати те облике. Хришћанство у том смислу представља један изузетак, то јесте духовно привилегован ниво, који Максим Тарјејев повезује, прије свега, са личношћу, а не са државом, нацијом, па чак ни породицом. Полазећи од ове чињенице, код Ровинског сагледавамо различите варијанте искључиво паганског које се огледају у разним видовима сујевјерја, магијског, што даље укључује враџбине, бајања, надриљкарство и слично, без обзира на то што се оне најчешће јављају у форми хришћанског исказивања или контекста.

У поимању Бога код Црногораца, Ровински истиче да он у њему „види јединствену и највишу истину која не дозвољава никаква човјекова тумачења и нагађања: „Сан је лажа, Бог је истина”. Пред његовом вољом ништавна је свака сила: „Бог је јачи но сав свијет”². Дакле, религиозност се у свом посебном облику, или у новој димензији, показује и прије свега у односу према болестима. За тај однос је посебно карактеристичан дуализам добра и зла. Можда је у том смислу управо одступање од хришћанског становишта и најупадљивије, с обзиром на митолошку симболику гдје, на примјер, животиња, представља амбивалентни симбол, код које једна страна значења представља земаљско, подземно, зло, смрт, злог духа и сл. Такође, најчешће се болест, као невоља и зло, повезују са Божијом казном као узроком због човјековог сагрешења, као што на то указује примјер: „О болести рака лица или других меких дјелова тијела, Црногорци имају представу као да је ријеч о некој животињи, па зато ову болест називају *живина* и лијечи се тако да обољели дио тијела држе над ватром или привијају врући пепео са још некаквом травом, а послите тога извлаче коријене, или, како сами кажу сјеме те животиње. Послито се рана затвара, да би опет пукла кожа и рана се отворила, а онда примјењују исто лијечење, што понављају неколико пута.”³ Ровински, у вези

² П. А. Ровински, *op. cit.*, Том II, стр. 278.

³ *Ibid.*, стр. 230-231.

са овим, такође наводи занимљив примјер: „На једном документу о границама Цетињског манастира, са стране је биљешка о једном становнику села Хумци – Нику Милошеву који је нарушио манастирску границу: „и удри га искра камена под око, и *ѿу му се окоѿи живина* и изједе му око и главу до мозга, и умре”. Код црногорског народа живи вјеровање да сваки човјек има црв у оку, у зубима и у другим дјеловима тијела, и да се од тога појављује болест против које, наравно, постоје средства, као траве на којима диме или паре обољело мјесто, па тада тај црв испадне.⁴ Овај примјер нам указује и на чињеницу недодирљивости светиње, јер ће онога ко у њу дирне, стићи Божија казна.

Издавајући болести које су најтипичније за простор Црне Горе, Ровински се ослања на истраживања др Миљанића, љекара у Цетињској болници и начелника санитарне службе Црне Горе, који је прикупио све податке о најчешћим болестима у Црној Гори и штампао их у српском часопису „Отачбина”, 1891. године, под називом: „Душевно-болесни, глухонијери, епилептичари и слијепи у Црној Гори”.⁵ Ровински из ове студије издваја: „На првом су мјесту у Црној Гори душевно болесни којих је укупно 487 (299 мушких и 188 женских). По мишљењу др Миљанића, од овог броја се 104 сматрају излечени, па остаје 383 случаја на тадашњих 165.000 становника, што указује на склоност према овој болести. У поређењу са истом проблематиком у другим државама, види се да су испред Црне Горе само Велика Британија, Норвешка, Швајцарска, Француска и Аргентина. Ровински, такође, наводи др Миљанића, истичући: „Ако узмемо у обзир културни ниво црногорског становништва, онда овај проценат изгледа превелик, тим прије што у Црној Гори нема алкохолизма којему се, нарочито у великим градовима других држава, приписује као узроку за 30% душевних обољења”.⁶ У вези са претходним, Ровински се, такође, позабавио и узроцима лудила у Црној Гори, које се још назива: маништина, суманутост, бјеснило, бјесомучност, згранутост, поманиталост, струнитост и сл., тако да, између осталог, наводи: „Основну масу становништва Црне Горе чини народ који је стално живио са идејом борбе против непријатеља за опстанак народа. Црногорци су људи сангвиничног темперамента; Црногорац као неспорни јунак, често пада у несвјест када види крв из свог отвореног безазлног чира. Код жена се сретa хистерична најразличитијих облика. Донедав-

⁴ *Ibid.*, стр. 231.

⁵ Др Миљанић, „Душевно-болесни, глухонијери, епилептичари и слијепи у Црној Гори”, „Отачбина”, бр. 165, Београд 1891.

⁶ П. А. Ровински, *op. cit.*, стр. 241.

на вјечита борба против спољашњег непријатеља, међуплеменски сукоби и крвна освета – створили су у Црној Гори посебну нервну ситуацију која се преносила са покољења на покољење. Крвави рат 1858, 1862, а посебно онај 1875-78. године, нијесу прошли без утицаја на данас велики број душевних болесника у Црној Гори, што је последица грозничавог стања памети, честих наступа страха и ужаса који се смјењују са радошћу, душевном и тјелесном, потиштеношћу; све је ово ништа мање од самога рата, оставило свој печат у свијести многих. У описима болести појединих умоболника које смо добили, налазимо само блиједу слику физичких и моралних услова и околности у којима се налази и живи српски народ у овој забити”⁷

Посебно је важно истаћи да се у изучавањима Ровинског показују основе психосоматске медицине, као што су страхови, снови или шокови. Тако на примјер: „Угарац – болест је костију прста, вилица или кољена. Од ње се кости распадају и испадају... Узрок јој овако објашњавају: снијевао човјек као да се ударио по прсту, или неком другом дијелу тијела, од тога се пробудио, и већ је болестан”⁸

Такође је и епилепсија у већини случајева изазвана, поред насљедног узрока, и страхом, шоком или кривицом. У вези са овом болешћу, Ровински наводи: „Има страха разних врста: један је почео добијати нападе зато што је нехотице убио своју сестру; други је добио први напад приликом јуриша на Турке; трећи је једном ноћио у шуми, и сл. Нека Вјеруша, када је видјела своје дијете у ватри, запала је у конфузно стање праћено пјеном на устима, а Темзија добија нападе од смрти свог мужа, када је нападе имала два пута годишње, а када су јој погинули синови 1876. године, напади су учестали на три пута мјесечно”⁹

У вези са народним лијечењем низа карактеристичних болести, Ровински наводи неколика начина, међу којима су најчешћи: магијски обреди, разне врсте бајања, надриљекарство и разни облици сујевјерја укључујући и карактеристичан однос према убијању непријатеља. За последње наведено издвајају се, између осталог, занимљиви примјери као: „Осиа – ситан осип оштрих главица обично по цијелом тијелу, а може бити само по неким дјеловима, приписије се томе да је тај ко је има прешао преко мјеста на коме је пас копао земљу”¹⁰, као и: „Када неког изненада заболи око, мажу га крвљу човјека који је убијао Турке, и што их је

⁷ *Ibid.*, стр. 242.

⁸ *Ibid.*, 232.

⁹ *Ibid.*, 246.

¹⁰ *Ibid.*, стр. 233.

овај више убио, то његова крв боље лијечи”¹¹, или: „Сматра се да није добро ако човијек прича у сну, прво, зато што тако може одати неку тајну и, друго, то се сматра дјеловањем нечастивог. Да би оваквог излијечили, треба припазити и, када почне да прича, јако га ударити по устима, па се то више неће поновити”.¹² У складу са овим, како наводи Ровински, за мјесечаре се вјерује да им је личност у дјетињству обасјао пун мјесец.¹³

Посебно су занимљиви примјери магијских обреда у вези са лијечењем, тако: „Дјеца добијају *брадавице* зато што навече броје звијезде. За њихово отклањање користе се три средства: 1. Кад видиш да неко троје јаше путем, викни за њима: „Ви који сте тројица на коњима предајем вам брадавице”; и то се понови трипут; 2. Отићи у драчу (палирус), узети са трна неколико иглица и убости их у брадавице; затим замолити некога да их извади, говорећи: „Молим те, извади их; пао сам па ми се забодеше”; овај ће повјеровати, извадиће трнове, а брадавице ће прећи на њега; 3. Отићи на гробље, наћи јаму у којој има воде познатог ти покојника, умити у њој руке и брадавице ће проћи”.¹⁴ У вези са претходним, занимљив је и начин лијечења од астме: „Многи у старости болују од *загухе*, против које, поред ракије са медом, кадуље и других трава, примјењују и једно специфично средство: треба уловити рибу *лиљен* (врста мале пастрмке), трипут јој дунути у уста и опет је пустити у воду; ако риба отплива весело, значи да је то добро и треба радњу поновити”.¹⁵

Као одређен облик магијског обреда за лијечење од низа болести користи се бајање у коме се посебна пажња усмјерава на енергетско дејство ријечи као таквих. Као примјер Ровински издваја: „Има и болест *развио се њујак* или *џрбух*, код које некако притискају на трбух говорећи на примјер: „Стеву Никову Крстињину развио се трбух; скупиприкупи, кумим те трипут, а преклињем триста пута”.¹⁶

Поред ових начина лијечења, Ровински разликује и друга средства, издвојивши: бајање на разним стварима, записи (свештеника и хоће) на папиру или корици хљеба и сл. На примјер: „Довољно је кад почне напад грознице лећи мало у туђу постељу и грозница ће да пређе на тога чија је постеља. Али, ово се сматра великим гријехом”.¹⁷

¹¹ *Ibid.*

¹² *Ibid.*, стр. 247-248.

¹³ *Ibid.*, стр. 248.

¹⁴ *Ibid.*, стр. 232.

¹⁵ *Ibid.*, стр. 235.

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ *Ibid.*, стр. 236.

Проучавајући различите начине лијечења који карактеришу простор Црне Горе, Ровински истиче да су народну медицину домаћи видари у давна времена научили од грчких лутајућих љекара. У вези са овим, такође, истиче посебан значај и удио народних видара и травара којим послом се у Црној Гори претежно баве мушкарци. Међу мноштвом занимљивих примјера, Ровински наводи: „Видар Саво Новичин (сада му је 45 година) излијечио је једног човјека од psoriasis-а, што није успјело двојци школованих љекара за годину дана. Давао му је нешто да пије и истовремено је окађивао обољело мјесто. Окађивање је вршио на свијећи од неких минерала уситњених и претворених у густу масу. Та је свијећа, то јесте њен дим, веома мирисала на каранфил, чиме се можда прикрива други и непријатнији мирис”.¹⁸ Када је ријеч о народним видарима, добро извјештеним у лијечењу рањених ратника, Ровински их наводи као изузетно добре познаваоце анатомије људског тијела, истичући посебно занимљив случај из праксе домаћег црногорског видара Марка Иличковића који му је испричао В. Врчевић, а који се догодио 1854. године: „Два су Црногорца имала двобој јатаганима, у коме је један од њих задобио тешку рану груди из које је покуљала крв. Када је М. Иличковић стигао на позив, прво је затражио да му донесу доброг бијелог вина и одмах је усую у ту рану око два литра вина, па је онда стао да тресе и преврће рањеника као буре када га перу. Када га је неколико пута тако промућкао, излио је вино из рањеника које је, наравно, било све крваво, да би поново улио чистог вина, опет окретао и тресао рањеника, што је поновио толико пута док из ране није потекло вино тек мало обојено крвљу. Тада је рањеника добро утегао платном око цијелих груди и преко рамена, а на рану је ставио неки облог који је мијењао двапут дневно. И рањеник је оздравио”. На Врчићево питање зашто је исплакивао рањеника, видар је одговорио: „Ми, између трбуха и горњег дијела, имамо преграду (под), и да нијесам испрао рањеника вином, крв би се наталожила на ту преграду и пошто нема излаза, почела би да се гноји, па би човјек могао умријети”.¹⁹ Ровински у вези са овим случајем, даље цитира навод др Ђорђевића,²⁰ који истиче поступке сличних операција код Билрота, гдје су радили попут Иличковића испирајући током шест недјеља дио груди оперисаног пацијента, с разликом употребе *cali hipermanganicum* умјесто бијелог вина.²¹ Наведени примјер јасно је указао да је Ровински, већ

¹⁸ *Ibid.*, стр. 233.

¹⁹ *Ibid.*, стр. 237.

²⁰ *Народна медицина у Срба*, Срп. љетопис, 1872. год., књ. 114, стр. 61-62.

²¹ П. А. Ровински, *op. cit.*, стр. 238.

крајем XIX вијека, несумњиво увидио сасвим извјесну релацију повезаности народне и научне медицине.

Истраживања Ровинског на тему облика вјеровања и односа према болестима код Црногораца представљају, у ствари, несумњиво подстицајни темељ за сва будућа истраживања ове проблематике везано како за медицину тако и за упоредну религију и етнопсихологију. Али су, истовремено, и прекор и опомена нашим савременим истраживачима ових и сличних феномена који, како нам то свакодневно искуство показује, резултатима Ровинског нијесу посветили ни приближно онолику пажњу колико његово дјело то заслужује.

Луција БУРАШКОВИЧ

ВИДЫ ВЕРОВАНИЙ И ИХ СВЯЗИ С БОЛЕЗНЯМИ
ЧЕРНОГОРЦЕВ В ПОНИМАНИИ Р. А. РОВИНСКОГО

Резюме

В работе автор исследует вопросы отношения между формами верования и народного исцеления определенных видов болезней у черногорского народа в толковании П. А. Ровинского. Выделяется особенный подход Равинского, когда идет речь о перечислении разных конкретных примеров, где суеверия связаны с началом культовых разновидностей болезней и их лечения разными видами магических обрядов, заговорами, знахарством, в котором, наряду с другим, принадлежит и траволечение и т. д. Автор выделяет мнение Равинского, которое относит к связи между историческим и географическими условиями психофизические характеристики и болезни, как и народной и научной медицины. Из всего перечисленного в работе мы видим необходимость дальнейшего систематического исследования Равинского, на его важные значения для этнологической культуры Черногории.

